

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 4

2026

MOTOR ALALIYALI MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA KOMMUNIKATIV KOMPETENTLIKNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Latibjonova Ziyoda Nazirjon qizi

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti Namangan filiali, o‘qituvchi

Annotatsiya

Ushbu maqolada motor alaliya tashxisi qo‘yilgan maktabgacha yoshdagi bolalarda kommunikativ kompetentlikning shakllanish xususiyatlari yoritiladi. Nutqiy rivojlanishdagi nuqsonlarning muloqot jarayoniga ta’siri, bolalarning ijtimoiy moslashuvi hamda kommunikativ faoliyatidagi qiyinchiliklar tahlil qilinadi. Shuningdek, ushbu toifadagi bolalarda kommunikativ kompetentlikni rivojlantirishning samarali pedagogik-psixologik yo‘llari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: motor alaliya, kommunikativ kompetentlik, nutq rivojlanishi, maktabgacha yosh, muloqot, ijtimoiylashuv.

ОСОБЕННОСТИ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С МОТОРНОЙ АЛАЛИЕЙ

Латибжонова Зиёда Назиржон кизи

Наманганский филиал Ташкентского международного химического университета,
преподаватель

Аннотация

В данной статье рассматриваются особенности формирования коммуникативной компетентности у детей дошкольного возраста с диагнозом моторная алалия. Анализируется влияние нарушений развития речи на коммуникативный процесс, социальную адаптацию детей и трудности в коммуникативной деятельности. Также рассматриваются эффективные педагогические и психологические методы развития коммуникативной компетентности у этой категории детей.

Ключевые слова: моторная алалия, коммуникативная компетентность, развитие речи, дошкольный возраст, коммуникация, социализация.

SPECIFIC FEATURES OF COMMUNICATIVE COMPETENCE IN PRESCHOOL CHILDREN WITH MOTOR ALALIA

Latibjonova Ziyoda Nazirjon qizi

Namangan Branch of Tashkent International Chemical University, Teacher

Abstract

This article discusses the features of the formation of communicative competence in preschool children diagnosed with motor alalia. The impact of speech development disorders on the communication process, social adaptation of children and difficulties in communicative activity are analyzed. Also, effective pedagogical and psychological ways of developing communicative competence in this category of children are considered.

Keywords: motor alalia, communicative competence, speech development, preschool age, communication, socialization.

Zamonaviy ta’lim tizimi bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta’minlashga yo‘naltirilgan bo‘lib, unda ayniqsa kommunikativ kompetentlikni shakllantirish muhim ustuvor yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Muloqot jarayoni insonning ijtimoiy hayotdagi faol ishtirokini ta’minlovchi asosiy omillardan biri bo‘lib, u orqali shaxs o‘z fikrini ifodalaydi, boshqalar bilan o‘zaro munosabat o‘rnatadi hamda ijtimoiy tajribani egallaydi. Ayniqsa, maktabgacha yosh davri kommunikativ ko‘nikmalarni shakllantirish uchun eng muhim bosqich hisoblanadi, chunki bu

davrda bolaning nutqi, tafakkuri va ijtimoiy xulq-atvori jadal rivojlanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda kommunikativ kompetentlikning shakllanishi nafaqat ularning nutqiy rivojlanish darajasiga, balki psixologik, kognitiv va ijtimoiy omillarga ham bevosita bog'liqdir. Shu sababli nutq rivojlanishida yuzaga keladigan turli buzilishlar, xususan, motor alaliya kommunikativ faoliyatning to'laqonli shakllanishiga jiddiy to'sqinlik qiladi. Motor alaliya — bu markaziy nerv tizimining organik zararlanishi natijasida yuzaga keladigan nutqning og'ir buzilishi bo'lib, bunda bola nutqni tushunishi nisbatan saqlangan bo'lsa-da, uni ifodalashda katta qiyinchiliklarga duch keladi. Bu esa bolalarning muloqotga kirishish imkoniyatlarini cheklaydi va ularning ijtimoiylashuv jarayonini murakkablashtiradi.

Bugungi kunda maxsus pedagogika va logopediya sohasida motor alaliyali bolalarning nutqiy rivojlanishini o'rganishga katta e'tibor qaratilmoqda. Biroq ushbu muammo faqat nutq bilan cheklanib qolmay, balki kommunikativ kompetentlikning umumiy rivojlanishi bilan ham chambarchas bog'liqdir. Chunki bola uchun nutq nafaqat axborot almashish vositasi, balki ijtimoiy munosabatlarni shakllantirishning asosiy instrumentidir. Nutqiy faoliyatning yetarlicha rivojlanmaganligi bolada o'ziga ishonchsizlik, passivlik, tengdoshlari bilan muloqotga kirishishda qiyinchiliklar kabi salbiy holatlarni yuzaga keltiradi.

Motor alaliyali bolalarda kommunikativ kompetentlikning o'ziga xos jihatlarini aniqlash, ularning muloqot jarayonidagi qiyinchiliklarini tahlil qilish hamda samarali pedagogik-psixologik yondashuvlarni ishlab chiqish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, inkluziv ta'lim sharoitida bunday bolalarning jamiyatga moslashuvi, tengdoshlari bilan samarali muloqotga kirishishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar tahlili

Motor alaliyali maktabgacha yoshdagi bolalarda kommunikativ kompetentlikni shakllantirish muammosi maxsus pedagogika, logopediya va psixologiya fanlari doirasida keng o'rganilgan. Ushbu yo'nalishda olib borilgan ilmiy tadqiqotlar nutq buzilishlarining kelib chiqish sabablari, ularning tuzilishi hamda bolalarning kommunikativ faoliyatiga ta'sirini yoritishga qaratilgan.

Nutq buzilishlarini tizimli ravishda o'rganishda L. S. Vigotskiyning madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasi muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Unga ko'ra, nutq bolaning ijtimoiy tajribani egallashida asosiy vosita hisoblanadi va uning rivojlanishi ijtimoiy muhit bilan bevosita bog'liqdir [1, 45-b.]. Bu yondashuv motor alaliyali bolalarda kommunikativ kompetentlikning shakllanishini tushunishda muhim ahamiyatga ega.

A. R. Luriya tomonidan olib borilgan neyropsixologik tadqiqotlarda nutq faoliyatining miya tuzilmalari bilan bog'liqligi asoslab berilgan. Olim motor alaliyani nutqni rejalashtirish va amalga oshirish mexanizmlarining buzilishi bilan izohlaydi [2, 112-b.]. Ushbu qarashlar motor alaliyali bolalarda nutqiy va kommunikativ qiyinchiliklarning sabablarini aniqlash imkonini beradi.

R. E. Levina nutq rivojlanishining umumiy yetishmovchiligi (ONR) konsepsiyasini ishlab chiqib, unda nutq buzilishlarining turli darajalari va ularning kommunikativ faoliyatga ta'sirini batafsil tahlil qilgan [3, 78-b.]. Uning fikricha, nutqning fonetik, leksik va grammatik komponentlaridagi kamchiliklar bolalarning muloqotga kirishish imkoniyatlarini sezilarli darajada cheklaydi.

O'zbekistonlik olimlardan M. X. Po'latova va Sh. Shodmonovlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda nutq buzilishiga ega bolalarning kommunikativ rivojlanish xususiyatlari hamda ularni korreksiyalash yo'llari ko'rib chiqilgan. Ular kommunikativ kompetentlikni shakllantirishda o'yin faoliyatining ahamiyatini alohida ta'kidlaydilar [4, 56-b.].

Shuningdek, G. V. Chirkina tadqiqotlarida motor alaliyali bolalarda nutqiy faoliyatning rivojlanish bosqichlari va logopedik ta'sirning samarali usullari yoritilgan [5, 134-b.]. U nutqni rivojlantirish jarayonida kompleks yondashuv, ya'ni nutqiy, kognitiv va emotsional sohalarni birgalikda rivojlantirish zarurligini asoslab beradi.

Tahlil qilingan ilmiy manbalar shuni ko'rsatadiki, motor alaliyali bolalarda kommunikativ kompetentlikning shakllanishi ko'p omilli jarayon bo'lib, u nafaqat nutqiy rivojlanish darajasi, balki bolaning umumiy psixik rivojlanishi, ijtimoiy muhit va pedagogik ta'sirga ham bog'liqdir. Shu bilan birga, mavjud tadqiqotlarda kommunikativ kompetentlikni aynan maktabgacha yosh bosqichida kompleks rivojlantirish masalasi yetarlicha to'liq yoritilmagan bo'lib, bu mazkur yo'nalishda qo'shimcha ilmiy izlanishlar olib borishni talab etadi.

Metodologiya

Ushbu tadqiqotda motor alaliyali maktabgacha yoshdagi bolalarda kommunikativ kompetentlikning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish uchun kompleks yondashuv qo'llanildi. Metodologik asos sifatida maxsus pedagogika, logopediya va neyropsixologiya fanlarining nazariy qoidalari, shuningdek, L. S. Vigotskiy va A. R. Luriya tomonidan ishlab chiqilgan ilmiy konsepsiyalar tanlab olindi.

Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi: kuzatish metodi (bolalarning tabiiy muloqot jarayonidagi xulq-atvorini tahlil qilish), suhbat va diagnostik topshiriqlar (nutqiy va noverbal kommunikativ ko'nikmalarni aniqlash) hamda qiyosiy tahlil (motor alaliyali va me'yoriy rivojlanishga ega bolalar o'rtasidagi farqlarni aniqlash).

Shuningdek, pedagogik eksperiment elementlari asosida bolalarning kommunikativ faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan o'yin va logopedik mashg'ulotlar tashkil etildi. Olingan natijalar sifat va qisman miqdoriy tahlil asosida umumlashtirildi.

Natijalar

Kommunikativ kompetentlik zamonaviy pedagogika va psixologiyada shaxsning ijtimoiy muloqot jarayonida samarali ishtirok eta olish qobiliyati sifatida talqin qilinadi. Bu tushuncha nafaqat nutqiy faoliyatni, balki fikrni ifodalash, tinglash, tushunish, o'zaro ta'sirga kirishish hamda muloqot vaziyatiga mos xulq-atvorni tanlash kabi ko'nikmalarni ham o'z ichiga oladi. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun kommunikativ kompetentlik ijtimoiylashuvning asosiy omillaridan biri bo'lib, u keyingi ta'lim bosqichlarida muvaffaqiyatli o'qish va jamoada faol ishtirok etish uchun muhim poydevor yaratadi.

Motor alaliyali bolalarda esa kommunikativ kompetentlikning shakllanishi o'ziga xos murakkablikka ega bo'ladi. Motor alaliya nutqning og'ir rivojlanish buzilishi bo'lib, unda bola nutqni tushunish jihatidan nisbatan saqlangan bo'lsa-da, uni ifodalash jarayoni keskin cheklanadi. Bu holat kommunikativ kompetentlikning asosiy tarkibiy qismlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Natijada bola muloqot jarayonida o'z fikrini to'liq va aniq ifodalay olmaydi, bu esa uning ijtimoiy aloqalarini cheklab qo'yadi.

Mazkur toifadagi bolalarda kommunikativ kompetentlik ko'proq noverbal vositalar orqali namoyon bo'ladi. Ular imo-ishoralar, mimika, ko'z qarashi, harakatlar yoki predmetlarni ko'rsatish orqali o'z ehtiyoj va istaklarini ifodalashga harakat qiladilar. Bu esa kommunikativ kompetentlikning faqat nutqiy emas, balki multimodal xarakterga ega ekanligini ko'rsatadi. Biroq nutqiy vositalarning yetishmasligi muloqotning to'liq va samarali bo'lishiga to'sqinlik qiladi.

Motor alaliyali bolalarda kommunikativ kompetentlikning yana bir o'ziga xos jihati muloqotga kirishishda passivlikning kuzatilishidir. Bunday bolalar tengdoshlari bilan o'yin yoki muloqot jarayonida faol ishtirok etmasligi, ko'pincha kuzatuvchi pozitsiyasida qolishi mumkin. Bu holat ularning ijtimoiy tajriba orttirish imkoniyatlarini kamaytiradi va kommunikativ ko'nikmalar rivojlanishini sekinlashtiradi.

Shuningdek, motor alaliyali bolalarda kommunikativ kompetentlikning shakllanishi emotsional-irodaviy soha bilan ham chambarchas bog'liq. Nutqiy qiyinchiliklar bolaning o'z fikrini to'liq ifodalay olmasligiga olib keladi, bu esa frustratsiya, o'ziga ishonchsizlik yoki ba'zan agressiv xulq-atvor ko'rinishida namoyon bo'lishi mumkin. Shu sababli kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish jarayoni faqat nutqni rivojlantirish bilan cheklanmay, balki bolaning emotsional barqarorligini ta'minlashni ham o'z ichiga olishi lozim.

Motor alaliyali bolalarda kommunikativ kompetentlik murakkab, ko'p komponentli

jarayon bo‘lib, u nutqiy, noverbal, ijtimoiy va emotsional omillar bilan belgilanadi. Ushbu kompetentlikni shakllantirishda individual yondashuv, tizimli logopedik yordam hamda ijtimoiy muhitning qo‘llab-quvvatlashi muhim ahamiyat kasb etadi.

Motor alaliyali maktabgacha yoshdagi bolalarda kommunikativ kompetentlikning shakllanishi me‘yoriy rivojlanishga ega tengdoshlariga nisbatan sezilarli darajada murakkab va o‘ziga xos kechadi. Buning asosiy sababi nutqni shakllantirish va uni boshqarish mexanizmlarining buzilishi bo‘lib, bu holat bolaning muloqot jarayonida faol ishtirok etish imkoniyatlarini cheklaydi. Kommunikativ kompetentlik bu yerda faqat nutqiy ifoda bilan emas, balki butun muloqot tizimi — ya‘ni verbal va noverbal vositalar, ijtimoiy moslashuv hamda emotsional javob reaksiyalari bilan bog‘liq holda namoyon bo‘ladi.

Motor alaliyali bolalarda eng ko‘zga tashlanadigan xususiyatlardan biri nutqiy ifoda vositalarining keskin cheklanganligidir. Ularning lug‘at boyligi juda sust shakllanadi, so‘zlarni eslab qolish va to‘g‘ri qo‘llash jarayoni qiyin kechadi. Grammatik tuzilmalardan foydalanish ham yetarli darajada rivojlanmagan bo‘lib, bu fikrni to‘liq va mantiqiy ifodalashga to‘sqinlik qiladi. Natijada bola o‘z ehtiyojlari, istaklari yoki hissiyotlarini so‘z orqali aniq yetkazishda qiynaladi.

Shu bilan birga, kommunikativ kompetentlikning noverbal komponenti bunday bolalarda nisbatan faolroq namoyon bo‘ladi. Ular imo-ishoralar, mimika, tana harakatlari va vizual kontakt orqali muloqot qilishga ko‘proq tayanadi. Ba‘zi hollarda predmetlarni ko‘rsatish yoki kattalarning qo‘lidan foydalanish orqali o‘z istaklarini bildirishga harakat qiladi. Bu holat kommunikativ kompetentlikning faqat nutqqa bog‘liq emasligini, balki ko‘p kanalli (multimodal) xarakterga ega ekanligini ko‘rsatadi.

Motor alaliyali bolalarda yana bir muhim xususiyat muloqotga kirishishdagi sustlik va passivlikdir. Ular ko‘pincha tengdoshlari bilan o‘yin jarayonida tashabbus ko‘rsatmaydi, muloqotni boshlash yoki davom ettirishda qiyinchilik sezadi. Bu esa ularning ijtimoiy tajriba orttirish imkoniyatlarini kamaytiradi va kommunikativ kompetentlikning rivojlanish sur‘atini sekinlashtiradi.

Shuningdek, ushbu toifadagi bolalarda kommunikativ vaziyatni tushunish va unga moslashish ham to‘liq shakllanmagan bo‘lishi mumkin. Bola suhbatning mazmunini qisman tushunsa-da, unga adekvat javob qaytarish yoki dialogni davom ettirishda qiyinchiliklarga duch keladi. Bu holat kommunikativ jarayonning uzluksizligini buzadi va muloqot samaradorligini pasaytiradi.

Emotsional-irodaviy sohada ham o‘ziga xos o‘zgarishlar kuzatiladi. Nutqiy cheklovlar sababli bola o‘zini to‘liq ifoda eta olmagani uchun frustratsiya, asabiylik yoki ichki taranglik holatlari yuzaga kelishi mumkin. Ba‘zi bolalarda esa, aksincha, o‘ziga ishonchsizlik va ijtimoiy chekinish holatlari shakllanadi. Bu esa kommunikativ faoliyatga bo‘lgan motivatsiyani yanada kamaytiradi.

Motor alaliyali bolalarda kommunikativ kompetentlikning o‘ziga xos xususiyatlari nutqiy kamchiliklar, noverbal vositalarga tayanishning kuchayishi, muloqotga kirishishdagi passivlik hamda emotsional-irodaviy qiyinchiliklar bilan tavsiflanadi. Shu sababli bunday bolalarda kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish jarayoni kompleks yondashuvni talab etadi va unda nutqiy, ijtimoiy hamda psixologik omillar birgalikda hisobga olinishi lozim.

Motor alaliyali maktabgacha yoshdagi bolalarda kommunikativ kompetentlikning shakllanishi murakkab kechadi va u bir nechta asosiy yo‘nalishlarda namoyon bo‘ladi. Ushbu xususiyatlarni tizimli tarzda ko‘rish va tahlil qilish maqsadida quyidagi jadvalda ularning asosiy jihatlari umumlashtirildi. Jadval motor alaliyali bolalarning muloqot jarayonidagi nutqiy, noverbal va ijtimoiy-emotsional xususiyatlarini yaxlit tasavvur qilishga yordam beradi.

Motor alaliyali bolalarda kommunikativ kompetentlikning o‘ziga xos xususiyatlari

№	Xususiyatlar yo‘nalishi	Namoyon bo‘lishi
1	Nutqiy ifoda cheklanganligi	Lug‘at boyligining kamligi, grammatik tuzilmalarning buzilishi, fikrni to‘liq ifoda eta olmaslik

2	Noverbal muloqot ustunligi	Imo-ishora, mimika, tana harakatlari orqali muloqot qilish
3	Muloqotga kirishishdagi passivlik	Tengdoshlar bilan muloqotni boshlashda qiyinchilik, tashabbusning sustligi
4	Kommunikativ vaziyatni tushunishdagi qiyinchilik	Dialogni davom ettirish, savol-javobga mos javob qaytarishda muammolar
5	Emotsional-irodaviy xususiyatlar	O'ziga ishonchsizlik, frustratsiya, asabiylik yoki ijtimoiy chekinish holatlari

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, motor alaliyali bolalarda kommunikativ kompetentlikning asosiy muammosi nutqiy ifoda vositalarining yetarli darajada shakllanmaganligi bilan bog'liq. Bu holat muloqotning barcha bosqichlariga ta'sir ko'rsatib, bolani verbal kommunikatsiyadan ko'ra ko'proq noverbal vositalarga tayanishga majbur qiladi.

Shu bilan birga, muloqotga kirishishdagi passivlik va kommunikativ vaziyatni to'liq tushuna olmaslik ijtimoiy aloqalarning cheklanishiga olib keladi. Emotsional-irodaviy sohadagi o'zgarishlar esa bolaning muloqotga bo'lgan motivatsiyasini pasaytiradi.

Mazkur xususiyatlar motor alaliyali bolalar bilan ishlashda individual yondashuv, tizimli logopedik yordam va kommunikativ faoliyatni bosqichma-bosqich rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi.

Muhokama

Motor alaliyali maktabgacha yoshdagi bolalarda kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish murakkab, ko'p bosqichli va tizimli yondashuvni talab etadi. Chunki ushbu toifadagi bolalarda nutqiy rivojlanishning yetarli emasligi nafaqat til vositalarini egallashga, balki ijtimoiy muloqotga kirishish, fikrni ifodalash va boshqalarni tushunish jarayonlariga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli kommunikativ kompetentlikni shakllantirishda logopedik, pedagogik va psixologik ta'sirlar uyg'unligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Eng avvalo, logopedik ishlar kommunikativ kompetentlikni rivojlantirishning asosiy yo'nalishi hisoblanadi. Bunda nutqni shakllantirish bosqichma-bosqich amalga oshiriladi: tovushlarni to'g'ri talaffuz qilishni o'rgatish, so'z boyligini kengaytirish, grammatik tuzilmalarni shakllantirish va bog'langan nutqni rivojlantirish kabi vazifalar bajariladi. Logopedik mashg'ulotlar muntazamlik, tizimlilik va individual yondashuv asosida tashkil etilishi lozim, chunki har bir bolaning nutqiy rivojlanish darajasi turlicha bo'ladi.

Kommunikativ kompetentlikni rivojlantirishda o'yin faoliyati alohida o'rin tutadi. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun o'yin tabiiy faoliyat turi bo'lib, u orqali bola atrof-muhitni o'rganadi va muloqot ko'nikmalarini shakllantiradi. Rolli o'yinlar, syujetli o'yinlar va didaktik o'yinlar yordamida bolalarda dialogik nutq, savol-javob qilish, o'z fikrini bildirish va boshqalarni tinglash ko'nikmalari rivojlanadi. O'yin jarayonida bola nutqdan tabiiy va erkin foydalanishni o'rganadi, bu esa kommunikativ kompetentlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Shuningdek, noverbal kommunikatsiya vositalaridan foydalanish ham muhim yo'nalishlardan biridir. Motor alaliyali bolalarda imo-ishora, mimika, rasmlar, kartochkalar, piktogrammalar va vizual materiallar orqali muloqotni qo'llab-quvvatlash samarali natija beradi. Bu vositalar bola va kattalar o'rtasida tushunishni yengillashtiradi hamda nutqiy faoliyatni bosqichma-bosqich rivojlantirishga yordam beradi.

Individual yondashuv kommunikativ kompetentlikni rivojlantirishning ajralmas qismidir. Har bir bolaning nutqiy imkoniyatlari, psixologik holati va ijtimoiy tajribasi inobatga olinishi kerak. Individual dasturlar asosida ishlash bolaga ortiqcha bosim bermasdan, uning imkoniyatlariga mos ravishda rivojlanishiga sharoit yaratadi.

Bundan tashqari, ota-onalar bilan hamkorlik ham juda muhim hisoblanadi. Bola bilan uy sharoitida muntazam muloqot qilish, uning nutqiy faolligini rag'batlantirish, kundalik vaziyatlarda so'zlardan foydalanishga undash kommunikativ kompetentlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Ota-onalarning faol ishtiroki korreksion ishlarning samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Shuningdek, emotsional qo‘llab-quvvatlash muhitini yaratish ham zarur. Bola o‘zini xavfsiz va tushunilgan his qilgan sharoitda muloqotga ko‘proq kirishadi. Ijobiy emotsional muhit, rag‘batlantirish va muvaffaqiyatni his qilish bolada muloqotga bo‘lgan motivatsiyani oshiradi.

Motor alaliyali bolalarda kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish logopedik mashg‘ulotlar, o‘yin faoliyati, noverbal vositalardan foydalanish, individual yondashuv, ota-onalar bilan hamkorlik va ijobiy emotsional muhitni uyg‘unlashtirgan kompleks tizim asosida amalga oshirilishi lozim. Bunday yondashuv bolalarning nutqiy va ijtimoiy rivojlanishini sezilarli darajada yaxshilashga imkon beradi.

Motor alaliyali maktabgacha yoshdagi bolalarda kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish ko‘p yo‘nalishli va kompleks yondashuvni talab etadi. Ushbu jarayonda logopedik, pedagogik va psixologik vositalar uyg‘un holda qo‘llaniladi. Quyidagi jadvalda asosiy rivojlantirish yo‘llari va ularning mazmuni tizimli ravishda berilgan.

Kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish yo‘llari

№	Yo‘nalish	Mazmuni
1	Logopedik mashg‘ulotlar	Tovush talaffuzi, lug‘at boyligini oshirish, grammatik tuzilmani shakllantirish, bog‘langan nutqni rivojlantirish
2	O‘yin faoliyati	Rolli va didaktik o‘yinlar orqali dialogik nutq, muloqot va ijtimoiy rolni egallashni rivojlantirish
3	Noverbal vositalardan foydalanish	Imo-ishora, mimika, piktogramma va rasmlı kartochkalar orqali muloqotni qo‘llab-quvvatlash
4	Individual yondashuv	Har bir bolaning nutqiy va psixologik imkoniyatlariga mos korreksion dastur tuzish
5	Ota-onalar bilan hamkorlik	Uy sharoitida nutqiy faollikni rivojlantirish, kundalik muloqotni rag‘batlantirish
6	Emotsional qo‘llab-quvvatlash	Ijobiy psixologik muhit yaratish, rag‘batlantirish va muloqotga motivatsiyani oshirish

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish birgina logopedik ishlar bilan cheklanib qolmaydi, balki keng qamrovli pedagogik va psixologik yondashuvni talab etadi. Eng muhim yo‘nalishlardan biri o‘yin faoliyati bo‘lib, u bola uchun tabiiy muloqot muhiti yaratadi va nutqni erkin qo‘llashga imkon beradi.

Noverbal vositalar esa nutqi cheklangan bolalar uchun asosiy ko‘prik vazifasini bajaradi, bu orqali ular atrofdagilar bilan muloqotga kirishishni o‘rganadilar. Individual yondashuv va ota-onalar bilan hamkorlik esa jarayonning uzluksizligini ta‘minlaydi. Emotsional qo‘llab-quvvatlash esa bolaning muloqotga bo‘lgan qiziqishi va ishonchini oshiradi.

Shu bois kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish jarayoni tizimli, izchil va kompleks tarzda tashkil etilganda eng samarali natijaga erishiladi.

Xulosa

Motor alaliyali maktabgacha yoshdagi bolalarda kommunikativ kompetentlikning shakllanishi murakkab va ko‘p omilli jarayon bo‘lib, u nutqiy rivojlanishdagi cheklanishlar bilan bevosita bog‘liqdir. Ushbu toifadagi bolalarda muloqot jarayoni ko‘proq noverbal vositalar orqali amalga oshadi, nutqiy ifoda esa sezilarli darajada sust rivojlangan bo‘ladi. Bu holat ularning tengdoshlari bilan o‘zaro aloqalarini cheklab, ijtimoiy moslashuv jarayonini qiyinlashtiradi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, kommunikativ kompetentlik faqat nutqiy ko‘nikmalar yig‘indisi emas, balki ijtimoiy, emotsional va kognitiv komponentlarni ham o‘z ichiga oluvchi murakkab tizimdir. Motor alaliyali bolalarda ushbu komponentlarning bir-biri bilan uyg‘un rivojlanishi sust kechadi, shu sababli maxsus korreksion-pedagogik yondashuvga ehtiyoj yuqori bo‘ladi.

Shuningdek, logopedik mashg‘ulotlar, o‘yin faoliyati, noverbal vositalardan foydalanish, individual yondashuv hamda ota-onalar bilan hamkorlik kommunikativ kompetentlikni rivojlantirishda eng muhim omillar ekanligi aniqlandi. Bu yo‘nalishlar birgalikda qo‘llanilganda

bolalarning nutqiy faolligi oshadi, muloqotga kirishish ko'nikmalari rivojlanadi va ijtimoiy moslashuv jarayoni yengillashadi.

Motor alaliyali bolalarda kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish tizimli, bosqichma-bosqich va kompleks yondashuvni talab etadi. Bunday yondashuv ularning nafaqat nutqiy rivojlanishini, balki umumiy shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishini ham qo'llab-quvvatlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Выготский Л. С. Мышление и речь. — М.: Лабиринт, 2005. — 352 с.
2. Лурия А. Р. Основы нейропсихологии. — М.: МГУ, 2003. — 384 с.
3. Левина Р. Е. Общее недоразвитие речи у детей. — М.: Просвещение, 1968. — 145 с.
4. Чиркина Г. В. Логопедия: теория и практика. — М.: Академия, 2009. — 320 с.
5. Филичева Т. Б., Чиркина Г. В. Устная речь детей с общим недоразвитием речи. — М.: Просвещение, 1991. — 176 с.
6. Po'latova M. X. Logopediya asoslari. — Toshkent: O'qituvchi, 2017. — 240 b.
7. Shodmonov Sh. Maxsus pedagogika asoslari. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2019. — 312 b.
8. Xasanova N. A. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq rivojlanishi. — Toshkent: O'zbekiston, 2020. — 198 b.
9. Latibjonova N. Z. Nutqida og'ir nuqsoni bor bolalarning o'ziga xos xususiyatlari // Inter Education & Global Study. — 2024. — № 8(1). — B. 157–162.
10. Latibjonova L. Z. N. Nutqida og'ir nuqsoni bo'lgan bolalarda muloqot ko'nikmalarini differensial yondashuv asosida rivojlantirish (alaliyali bolalar misolida) // Kasb-hunar ta'limi. — 2024. — B. 86.
11. Latibjonova Z., Baxromova N. Rinolalik bolalar bilan operatsiyadan keyingi olib boriladigan korreksion ish // Vestnik magistratury. — 2024. — № 13.
12. Latibjonova Z., Yoqubjonova M. Verbal muloqot vositasi rivojlanmagan bolalarning psixologik va pedagogik xususiyatlari // Vestnik magistratury. — 2024. — № 11.
13. Latibjonova Z. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishning psixolingvistik asoslari // Universalnaya indeksnaya biblioteka innovatsionnykh issledovaniy v sovremennom mire: teoriya i praktika. — 2025. — T. 4, № 15. — B. 18–20.